

การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองค่างโดยชุมชนบ้านหนองกองเหนือ
ตำบลนาบ่อคำ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร
CONSERVATION OF KHIONG KAYANG WATERSHED FOREST
BY BAN NONG KONG NUEA COMMUNITY, NA BO KHAM
SUBDISTRICT, MUEANG DISTRICT, KAMPHAENG PHET

สมชาย ศุภปัญญาพงษ์

somchai suphanyapong

สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์

Surachet Vetchapitak

การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน
Integrated Local Development Learning Institute For Everyone

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองค่างโดยชุมชนบ้านหนองกองเหนือ ตำบลนาบ่อคำ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร มีวัตถุประสงค์คือ 1) ศึกษาวิธีการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองค่าง 2) เพื่อศึกษาผลของการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองค่าง ประชากรกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 1,933 คน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 39 คน ประกอบด้วยผู้บริหาร สมาชิกสภาท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ชูรักษาความสงบเรียบร้อยหมู่บ้าน ผู้ประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อของชุมชน และเกษตรกรบ้านหนองกองเหนือ ซึ่งเป็นรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ผลการวิจัยพบว่า

1) ชาวบ้านในชุมชนบ้านหนองกองเหนือมีวิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติแบบพึ่งพาอาศัยกันทั้งด้านการประกอบอาชีพและความเป็นอยู่ โดยชาวบ้านในชุมชนมีความเข้าใจในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองค่าง ประชาชนให้ความสนใจและตระหนักเห็นถึงความสำคัญของป่าต้นน้ำเป็นอย่างยิ่ง

2) การสร้างฝายชะลอน้ำที่มีความจำเป็นและเหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของชาวบ้านในชุมชน มีการทำประชาพิจารณ์ ได้ประชาติ จากการเห็นความสำคัญ เชิญผู้รู้ ผู้นำร่วมวางแผนดำเนินงานที่เหมาะสม มีวัสดุ มีงบประมาณที่เพียงพอที่เกิดขึ้นได้จากการบริจาค และมีความพร้อมในการจัดหาวัสดุอุปกรณ์ที่เอื้อต่อการปฏิบัติงาน และได้เรียนรู้ร่วมกันและเริ่มปรับตัวเพื่อความเหมาะสม

3) ชาวบ้านตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ จนเกิดจิตสำนึกในการหวงแหนรักษาทรัพยากรในชุมชน มีความรู้สึกภาคภูมิใจเกิดความรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งและเป็นเจ้าของร่วมกัน และเกิดความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันขึ้นในชุมชน

คำสำคัญ: การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองค่าง, เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสนามเพรียง

Abstract

This article is part of a research paper titled “Conservation of Khlong Khayang Upstream Forest by Ban Nong Kong Nuea Community, Na Bo Kham Sub-district, Mueang District, Kamphaeng Phet Province The objectives were: 1) to study the conservation methods of Khlong Khayang watershed forest; 2) to study the effect of Klong Khayang watershed forest conservation. The sample population was 1,933 people, 39 key informants consisted of executives. Local council members, village headmen, village peace and order Community religious ceremonies and farmers in Ban Nong Kong Nuea which is a participatory practice research model (Participatory Action Research: PAR).

1) Villagers in Ban Nong Kong Nuea community have a way of life that is bound to nature, dependent on each other in terms of occupation and livelihood. The villagers in the community understand the conservation of Khlong Khayang upstream forest. People pay great attention and realize the importance of watershed forests.

2) Construction of check dams that are necessary and appropriate to the needs of the villagers in the community There was a public research, a referendum was made, based on the importance of inviting experts and experts to participate in planning appropriate operations, having materials, and having sufficient budgets arising from donations. and are ready to provide materials and equipment that are conducive to the operation and learn together and begin to adjust for appropriateness

3) Villagers are aware of the importance of natural resources. until the consciousness of cherishing and preserving resources in the community There is a sense of pride and the feeling of being a part and belonging together. and close relationships in the community

Key words: Khlong Kayang watershed foest conservation, Khao Sanam Phriang Wildlife Sanctuary

บทนำ

“ผืนป่าตะวันตก” เป็นคำใช้เรียกพื้นที่ป่าใหญ่ฝั่งตะวันตกของประเทศไทยบริเวณเทือกเขาถนนธงชัย ติดกับเทือกเขาตะนาวศรี ซึ่งมีอาณาเขตต่อเนื่องกับป่าใหญ่ในประเทศเมียนมาร์ซึ่ง กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ได้ประกาศให้เป็นพื้นที่คุ้มครองสภาพธรรมชาติที่ต่อเนื่องใหญ่ที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีพื้นที่อนุรักษ์ จำนวน 17 แห่ง ประกอบด้วย เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า 6 แห่ง ได้แก่ อุ้มผาง เขาสนามเพรียง ห้วยใหญ่เรศวรด้านตะวันตก ห้วยใหญ่เรศวร ด้านตะวันออก ห้วยขาแข้ง และสลักพระ อุทยานแห่งชาติ 9 แห่ง ได้แก่ คลองวังเจ้า คลองลาน แม่วังก์ พุเตย เฉลิมรัตนโกสินทร์ เขื่อนศรีนครินทร์ เอรಾವัน ไทรโยค และเขาแหลม และพื้นที่เตรียมประกาศอุทยานแห่งชาติ 2 แห่ง ได้แก่ ลำคลองงู และทองผาภูมิ

ทั้ง 17 พื้นที่นี้อยู่ภายใต้การกำกับดูแล และสนับสนุนการดำเนินงานของสำนักบริหารจัดการในพื้นที่อนุรักษ์(สำนักงานป่าไม้เขตเดิม) 3 เขต ได้แก่ สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 3 (บ้านโป่ง) ที่ 12 (นครสวรรค์) และที่ 14 (ตาก)

ผืนป่าทิศตะวันตกของแม่น้ำปิงในเขตอำเภอเมือง และอำเภอโกสัมพีนคร จังหวัดกำแพงเพชร เป็นต้นกำเนิดลำน้ำหลายสายเช่น คลองคະຍາງ คลองวังขมพู และคลองเล็กอื่น ๆ คลองที่ไหลมาบรรจบคลองคະຍາງ คลองวังขมพู เช่น คลองแตงโม คลองลึก คลองไหล่ประดาคลองเมือง เป็นต้น คลองที่ไหลลงจากเทือกเขาสนามเพรียงที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพันธุ์ไม้นานาพรรณขึ้นปกคลุมทั่วไป ตั้งแต่ที่ลาดเนินเขาไปจนถึงยอดเขาของเทือกเขาสนามเพรียงที่เป็นกลุ่มภูเขาที่สูงจากระดับน้ำทะเล 852 เมตรและต่ำสุด 120 เมตร มีความโดดเด่นเนื่องจากไม่มีการเชื่อมต่อกับเทือกเขาใดและเป็นแหล่งกำเนิดชีวิตมากมาย ประชาชนได้อาศัยพื้นที่ในเขตเทือกเขาแห่งนี้แหล่งอาหารมาช้านาน เพื่อการยังชีพ เทือกเขาสนามเพรียงมีพื้นที่ 63,125 ไร่ (เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสนามเพรียง) สภาพอากาศในเทือกเขาสนามเพรียง แบ่งออกเป็น 3 ฤดู เหมือนสภาพอากาศทั่วไปในภาคเหนือตอนล่าง อุณหภูมิต่ำสุด 3 องศาสูงสุด 38 องศาเฉลี่ย 21 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนทั้งปีอยู่ที่ 1,598 มิลลิเมตรถือว่าระดับน้ำมากปานกลาง ด้วยสภาพที่ตั้งของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและเทือกเขาสนามเพรียงมีสภาพเป็นภูเขาสูงชันเป็นส่วนมาก มีสภาพป่าที่มีความหลากหลายตามระดับความสูงที่แตกต่างกันคือ ป่าเต็งรังที่มีไม้เต็งรัง กว้าว กระพี้ รกฟ้า ตะคล้อแดง ตะแบก ตีนนก มะม่วงป่า ยอป่า ประดู่ พื้นล่างเป็นป่าผสมผลัดใบ ไม้สัก เสลา มะค่าโมง สมออีกวก กระโดน ไม้บง ไม้รวก และไผ่คายป่าดิบแล้งมีไม้สนสองใบ ผสมเต็งรัง ตะเคียน ชิงชัน แดง เหียง มะขามป้อม หูกวาง ยอป่า และพืชอื่นๆ อีกมากมาย เช่น พวงกล้วยป่า บอน พืชเง้าหัว เห็ดป่า กล้วยไม้ป่า อีกหลายสายพันธุ์ มีพืชน้ำ เช่น ผักกูด ผักหนาม ต้นกุ่ม ต้นจิกน้ำ มีสัตว์ป่าอีกมากมายที่บ่งบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ผืนป่า (กรมป่าไม้ และ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2558)

สายน้ำคลองคະຍາງ ห่างจากตัวเมืองกำแพงเพชร 28 กิโลเมตร ระดับพื้นที่สูงจากระดับน้ำทะเล 180 – 852 เมตร (แผนที่องค์การบริหารส่วนตำบลนาบ่อคำ) พื้นที่ต่ำสุดที่หมู่ที่ 14 (บ้านป่าแดง) และพื้นที่สูงสุด หมู่ที่ 10 (บ้านหนองกองเหนือ) โดยพื้นที่โดยรวมของตำบลนาบ่อคำ มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้ ที่มา: กรมป่าไม้ และ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช (2558).

ทิศเหนือ ติดต่อดำบลโกสัมพี ตำบลเพชรชมพู อำเภอโกสัมพีนคร และตำบลทรงธรรมตำบลนครชุม อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร โดยมีแนวเขตเริ่มต้นจาก สันเขาสนามเพรียงบริเวณพิกัด NU 310297 ไปทางทิศตะวันออกผ่านสันเขากว้าง สันเขาขม้นไปสิ้นสุดที่ดินเขาเจดีย์ บริเวณพิกัด NU 443205 รวมระยะทางด้านทิศเหนือประมาณ 14 กิโลเมตร

ทิศตะวันออก ติดต่อดำบลท่าขุนราม และตำบลคลองแม่ลาย อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร โดยมีแนวเขตเริ่มต้นจากสันเขาเจดีย์ บริเวณพิกัด NU 443205 ไปทางทิศใต้ไปตามสันเขาลับงาไปสิ้นสุดที่ปากคลองส่งน้ำบ้านท่าเสากระโดง บริเวณพิกัด NU 401084 รวมระยะทางด้านทิศตะวันออกประมาณ 14 กิโลเมตร

ทิศใต้ ติดต่อดำบลสักราบและตำบลโป่งน้ำร้อน อำเภอลองลานจังหวัดกำแพงเพชร โดยมีแนวเขตเริ่มต้นจากปากคลองส่งน้ำบ้านท่าเสากระโดง บริเวณพิกัด NU 401084 ไปทางทิศตะวันตก สิ้นสุดที่บริเวณปางส้มโอ บริเวณพิกัด NU 256222 รวมระยะทางด้านทิศใต้ประมาณ 20 กิโลเมตร

ทิศตะวันตก ติดต่อดำบลโป่งน้ำร้อน อำเภอลองลาน และตำบลโกสัมพี อำเภอโกสัมพีนคร จังหวัดกำแพงเพชร โดยมีแนวเขตเริ่มต้นจากปางส้มโอ บริเวณพิกัด NU 256222 ไปทางทิศเหนือตามเนินเขาไปสิ้นสุดที่สันเขาสนามเพรียง บริเวณพิกัด NU 310297 รวมระยะทางด้านทิศตะวันตกประมาณ 9 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 187.50 ตารางกิโลเมตร (117,187.50 ไร่)

ลักษณะพื้นที่ ชุมชนหมู่ที่ 10 บ้านหนองกองเหนือ อำเภอเมือง ตำบลนาบ่อคำ จังหวัดกำแพงเพชร เป็นพื้นที่วิจัยในครั้งนี้ มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 1,933 คน 540 หลังคาเรือนพื้นที่ร้อยละ 48 ที่เป็นผืนป่าในเขตตำบลนาบ่อคำ ที่เหลือเป็นพื้นที่เพื่อการเกษตร ที่อยู่อาศัย อ่างเก็บน้ำ สถานที่ราชการ วัด ประชากรร้อยละ 90 มีอาชีพทางการเกษตร ที่เหลือรับราชการค้าขายรับจ้างแรงงานทั่วไป การเกษตรในพื้นที่ เป็นการปลูกมันสำปะหลัง ปลูกอ้อย ข้าวโพด และทำนา เป็นส่วนมาก การคมนาคมสามารถเดินทางโดยสะดวกตลอด 24 ชั่วโมงทางรถยนต์ ถนนสายบ้านนครชุมปางขนุน หนองแดนมีป้ายบอกเส้นทาง มีแสงไฟฟ้าส่องสว่างบนถนนตามจุดตัดแยก และบริเวณที่มีชุมชนอาคารบ้านเรือน

จากปัญหาข้างต้น ผู้นำและชาวชุมชน (นายชูชีพ สุริโย ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 10) เริ่มตระหนักถึงผลแห่งการทำลายผืนป่าต้นน้ำ ที่เป็นแหล่งต้นน้ำหล่อเลี้ยงชุมชน จึงได้ร่วมกันออกกฎชุมชนห้ามตัดไม้ทุกชนิด ห้ามหาประโยชน์จากป่าเพื่อการค้า เว้นแต่เพื่อยังชีพตามฤดูกาล และให้มีการปลูกป่า บวชป่า เพื่อให้ธรรมชาติกลับมาเป็นสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์อย่างอดีต ด้วยจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากจำนวนผืนป่าที่มีอยู่ 650 กว่าไร่ อยู่ในเขตชุมชนและคาบเกี่ยวกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่ามีจำนวนลดลง มีการบุกรุกป่าเพื่อสร้างที่ทำกิน ที่อยู่อาศัยเพื่อสร้างรายได้ และสถานะทางสังคม ระบบนิเวศและความสมดุลทางธรรมชาติสูญเสียไป เกิดภัยแล้ง การเกษตรไม่มีน้ำใช้ ไม่นั่นคงยั่งยืนอีกต่อไปเพราะการขาดน้ำ

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาวิธีการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ รวมถึงผลของการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคะยางโดยชุมชนหมู่ที่ 10 บ้านหนองกองเหนือ ตำบลนาบ่อคำ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิธีการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคะยาง ตำบลนาบ่อคำ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร
2. เพื่อศึกษาผลของการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคะยาง ตำบลนาบ่อคำ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ซึ่งเป็นการวิจัย ค้นคว้าเพื่อหาความรู้ไปสู่การแก้ไขปัญหา ไปสู่การพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ภาครัฐ ภาคเอกชน ที่มีแนวคิด ขั้นตอน ด้านการวางแผน การดำเนินกิจกรรม การรับผลประโยชน์ การติดตาม และประเมินผล เรื่องการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำโดยชุมชนบ้านหนองกองเหนือ ผู้วิจัยได้มุ่งศึกษาความเป็นมาของชุมชน วิถีชีวิต, วัฒนธรรมของคนในชุมชนและสภาพปัญหาความแห้งแล้งของป่าต้นน้ำคลองคะยาง การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำด้วย การสร้างฝายชะลอน้ำ การปลูกป่า การบวชป่า การให้ความรู้ในเรื่องการรักษาป่า คุณค่าของป่าต้นน้ำและกิจกรรมอื่นเพื่อแก้ปัญหาขาดแคลนน้ำของชุมชน

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการวิจัย

ประชากร คือ ประชาชนผู้ใช้น้ำสำหรับการเกษตร ของหมู่ที่ 10 บ้านหนองกองเหนือ ตำบลนาบ่อคำ อำเภอเมืองจังหวัดกำแพงเพชร จำนวน 1,933 คน

กลุ่มตัวอย่าง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วยผู้บริหาร สมาชิกสภาท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ชุดรักษาความสงบเรียบร้อยหมู่บ้าน (ชรบ.) ผู้ประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อของชุมชน (ปราชญ์ชาวบ้าน) และเกษตรกรบ้านหนองกองเหนือจำนวน 39 คน

2. รูปแบบการวิจัย

เป็นการวิจัย ค้นคว้า เพื่อหาความรู้ไปสู่การแก้ไขปัญหา ไปสู่การพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ภาครัฐ ภาคเอกชน ที่มีแนวคิด ขั้นตอน ด้าน การวางแผน การดำเนินกิจกรรม การรับผลประโยชน์ การติดตามและประเมินผล

- การนำเสนอแนวทางการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ เพื่อสร้างน้ำหล่อเลี้ยงฝาย ในเวทีประชาคม
- การนำเสนอในที่ประชาคม ถึงแผนการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ความเหมาะสม ความเป็นไปได้ที่จะทำกิจกรรม การก่อสร้างฝาย และกำหนดจุดสร้างฝายชะลอน้ำโดยความเห็นชอบประชาคม
- การนำเสนอในที่ประชาคม ถึงบทบาทหน้าที่ของบุคคลในชุมชน องค์กรรัฐ เอกชนที่จะเข้ามามีส่วนร่วม แนวคิด แนวปฏิบัติ และรับประโยชน์ร่วมกันซึ่งพิจารณาแล้วมีความเห็นว่ามีเหมาะสมสอดคล้องแนวคิดการพัฒนาชุมชนใน ซึ่งต้องมีส่วนร่วมโดยประชาชน และองค์กรในชุมชน

3. วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาบริบทพื้นที่ป่าต้นน้ำคลองคะยาง ประวัติความเป็นมาของชุมชนภูมิปัญญาของชุมชน สภาพปัจจุบันและปัญหาป่าต้นน้ำคลองคะยาง

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาวิธีการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคะยาง การป้องกันรักษาป่า ต้นน้ำ การปลูกป่า การป้องกันป่าต้นน้ำ การดูแลรักษาป่าต้นน้ำ การใช้ภูมิปัญญาของชุมชนในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ

4. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล **แบบสังเกต** ใช้เป็นแนวทางสังเกตพฤติกรรมและปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น **แบบสัมภาษณ์** ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล สถานภาพของผู้ให้ข้อมูลเป็นสำคัญ (ผู้ร่วมวิจัย)

5. การเก็บรวบรวมและการวิเคราะห์ข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลโดยมีขั้นตอนและการดำเนินการดังนี้

1. ศึกษาเอกสารข้อมูลทางที่เกี่ยวข้องและข้อมูลที่ได้จากการศึกษาชุมชน ศึกษาป่าต้นน้ำคลองคะยาง

2. ลงพื้นที่ชุมชนบ้านหนองกองเหนือ ตำบลนาบ่อคำ โดยใช้แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ เพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับป่าต้นน้ำ

3. การสนทนากลุ่ม เพื่อให้ผู้เข้าร่วมสนทนา ได้ร่วมอภิปราย และแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ การปลูกป่า กานบวชป่า การสร้างฝายชะลอน้ำในประเด็น บริบทพื้นที่ป่าต้นน้ำคลองคะยาง สภาพปัญหาความแห้งแล้งและปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นของป่าต้นน้ำคลองคะยาง แนวทางการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ คลองคะยาง การป้องกันรักษาป่าต้นน้ำ การปลูกป่า การป้องกันป่าต้นน้ำ การดูแลรักษาป่าต้นน้ำ การใช้ภูมิปัญญาของชุมชน ผลจากการสร้างฝายชะลอน้ำ

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยจำแนกข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากทุกวิธีที่กล่าวมาข้างต้นออกเป็นหมวดหมู่ เพื่อตีความและนำเสนอแบบพรรณนา

สรุปผลการวิจัย

การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคะยางโดยชุมชนบ้านหนองกองเหนือ ตำบลนาบ่อคำ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ผู้วิจัยเสนอเป็น 2 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 บริบทพื้นที่ป่าต้นน้ำคลองคะยาง ความเป็นมาของชุมชน วิถีชีวิตวัฒนธรรมของคนในชุมชนและสภาพปัญหาของป่าต้นน้ำคลองคะยางการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง

ผลการศึกษา พบว่าป่าต้นน้ำคลองคะยางเป็นที่ตั้งของเขตรักษาพันธุ์สัตว์เขาสนามเพรียง ที่มีพื้นที่ 63,125 ไร่ อยู่ในเขตอำเภอเมือง และอำเภอโกสัมพีนคร เป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำคลองคะยาง ที่ไหลผ่านป่าชุมชน 650 ไร่ หล่อเลี้ยงชาวชุมชนบ้านหนองกองเหนือหมู่ 10 ตำบลนาบ่อคำ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ปลายคลองคะยางได้ไหลบรรจบคลองสวนหมากที่บ้านป่าแดงหมู่ที่ 14

พบว่าชุมชนหมู่ที่ 10 บ้านหนองเหนือ อำเภอเมือง ตำบลนาบ่อคำ จังหวัดกำแพงเพชร เดิมอยู่ในความปกครองของบ้านหนองกอง หมู่ที่ 4 สาเหตุจากการย้ายถิ่นฐานมาทำมาหากินจากภาคอีสานและภาคเหนือ มีการแยกครัวเรือนของคนในชุมชนเพิ่มมากขึ้น จึงได้ขอแยกหมู่บ้านเป็นหมู่ที่ 10 และตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านหนองกองเหนือ ประชากรทั้งสิ้น 1,933 คน แยกเป็นชาย 951 คน หญิง 982 คน มีหลังคาเรือน 540 หลังคา

เรือน (งานทะเบียนราษฎร อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ณ วันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2562) มีพื้นที่ในการปกครองประมาณ 4,500 ไร่เศษ เป็นที่อยู่เพื่อการอยู่อาศัยประมาณ 300 ไร่เศษ เป็นที่สาธารณะและการนันทนาการ พักผ่อนหย่อนใจ ประมาณ 300 ไร่เศษ และเป็นพื้นที่ทำการเกษตร 1,591 ไร่ พื้นที่ป่าชุมชน 605 ไร่ เป็นพื้นที่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์มี 1,704 ไร่ คิดเป็นพื้นที่ป่า 2,309 ไร่ ชุมชนมีรายได้หลักจากการเกษตร รองลงไปเป็นรายได้จากการค้าขายการลงทุน การบริการและการขายแรงงาน ชุมชนมีรายจ่ายเป็นค่าน้ำประปา ไฟฟ้ารายจ่ายเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งของอุปโภคบริโภค และความสะดวกในการดำรงชีพ เช่น น้ำมันเชื้อเพลิง ค่าซ่อมแซมยานพาหนะ ค่าสมทบกองทุนหมู่บ้าน ค่าอาหาร และเครื่องปรุงรสที่ไม่สามารถจัดทำเองได้

ขั้นตอนที่ 2 วิธีการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองค่างการป้องกันรักษาป่าต้นน้ำ การปลูกป่า การป้องกันป่าต้นน้ำ การดูแลรักษาป่าต้นน้ำ การใช้ภูมิปัญญาของชุมชนในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำจากการศึกษาพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ได้เข้ามามีส่วนร่วม

พบว่าวางแผนปรึกษาหารือกับบุคคลในครอบครัว และเพื่อนบ้านในชุมชน รวมทั้งในการประชุมหมู่บ้าน โดยมีผู้ใหญ่บ้านได้เชิญผู้แทนองค์กรปกครองท้องถิ่น ผู้แทนเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสนามเพิง และตัวแทนที่ได้ไปศึกษาดูงานต่างพื้นที่ เป็นผู้เปิดประเด็นให้ข้อมูลประกอบการวางแผนกิจกรรม การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ การสร้างฝายชะลอน้ำในชุมชน ประเด็นที่หารือได้แก่ ลักษณะพื้นที่ ที่เหมาะสมในการทำกิจกรรมการปลูกป่า การสร้างฝายชะลอน้ำ รูปแบบการสร้างฝายชะลอน้ำ และประโยชน์จากการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ การสร้างฝายชะลอน้ำ รวมถึงกำหนดการที่นัด วัน เวลา สถานที่ เครื่องมือ อาหาร น้ำดื่ม กำหนดหน้าที่ออกเป็น 6 ชุด ที่ได้รับมอบหมาย

พบว่าชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่มีความเข้าใจ และเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการดำเนินการสร้างฝายชะลอน้ำ ที่เริ่มต้นจากการมารับฟัง การวางแผนสร้างฝาย เสนอความคิดเห็น และยินดีที่จะสละทรัพย์ ที่เป็น เงิน สิ่งของเพื่อส่วนรวม และร่วมแรงด้วย ผลจากการมีส่วนร่วมของประชาชน ภาครัฐ และภาคเอกชนจากการอนุรักษ์ป่า และการสร้างฝายชะลอน้ำ โดยชุมชน

พบว่ามีการรวมตัวของประชาชนหลังจากที่ไปเข้าร่วมประชุมประชาคม(วาระอื่นๆ) มีการจับกลุ่มสนทนา เกิดขึ้น มีข้อวิพากษ์(ถ้ามี ป่าต้นน้ำ ฝายชะลอน้ำ ก็จะมีสิ่งใหม่ขึ้นในหมู่บ้านเรา ในทางที่ดีถ้าพวกเราไปเข้าร่วมกับเขา เราก็รับรู้กระบวนการ วิธีการ ขั้นตอน การอนุรักษ์ป่า การสร้างฝายชะลอน้ำ ตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จ นายทองหลา จิกกะโทก ผู้กล่าว) ที่ศาลาหน้าร้านค้าวิสาหกิจชุมชนบ้านหนองกองเหนือ พบว่าชาวชุมชนหมู่ที่ 10 บ้านหนองกองเหนือ มีความสนใจ มีการชักชวนกันไปช่วยกันสร้างฝายชะลอน้ำ

พบว่ามีการรวมตัวของประชาชนเป็นจำนวนมากติดตามผู้ปกครองร่วมกิจกรรมด้วยตามคำเชิญชวนของผู้ใหญ่บ้าน (ไปกินข้าวในป่า พาไปกันให้หมดบ้าน ไปกันให้เต็มป่า พาไปช่วยกัน ปลูกป่า ทำฝาย จะได้ไม่อดน้ำอีกต่อไป) ณ ที่ทำการผู้ใหญ่ กระสอบทราย จำนวน 8,600 กระสอบพร้อมทั้งพันธุ์ไม้ เมล็ดพันธุ์ และเครื่องมือในการปลูกต้นไม้ ถูกเคลื่อนย้ายจากที่ทำการผู้ใหญ่บ้านไปยังที่ทำการสร้างฝาย และพื้นที่จัดให้ทำกิจกรรมการบวชป่า ปลูกป่า ไม่ถึงครึ่งชั่วโมงด้วยคาราวาน รถบรรทุกการเกษตรถึงจำนวน 27 คัน หายเข้าไปในผืนป่าเป่า หมายปลายทางจุดสร้างฝายและปลูกป่า การสร้างฝายใช้เวลา 4 วัน พระสงค์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต.ผู้แทนสำนักชลประทานที่ 4 กำแพงเพชร (นั่งสังเกตการณ์ร่วมให้คำแนะนำ) คนแก่ คนโต วันรุ่น เด็กน้อย ในชุมชน

ได้ช่วยกันสร้างฝาย บ้างก็เก็บหินส่งเรียง ก้อนไหนใหญ่ก็ให้คนโตเอาไป บ้างก็ผสมปูนซีเมนต์ บ้างก็เรียงกระสอบทราย บ้างก็ทำไปกินไป บ้างก็ทำไปเล่นรำไป ไม่มีความตึงเครียด ไปถึงขั้นตอนสุดท้ายใช้ปูนซีเมนต์ผสมทราย ปะสันฝายทำรางน้ำริน ปะหน้ากันฝายปะหลังฝาย เสริมด้วยเหล็กตระแกรงอาบสังกะสีกันสนิมอย่างดีแล้วปะทับด้วยซีเมนต์อีกครั้ง งานแล้วเสร็จท่ามกลางความสนุกจากเสียงเพลง ที่บรรเลงกล่อมใจ วันสุดท้ายช่วงเย็นผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานอุดหนุน (ถ้าไม่ทำรูน้ำจะปะปูนหน้ากันฝายไม่ได้เพราะระดับน้ำจะขึ้น) และกล่าวขอบคุณเชิญร่วมร้องเพลงสัญญาใจ(ขอบคุณ สำหรับกำลังใจ กำลังใจ การเสียสละ การแสดงออก ถึงความรัก ความสามัคคี ที่เป็นหนึ่งเดียวกัน ของคนหนองกองเหนือ ขอให้ความดี และร่วมกันอย่างนี้อีกต่อหมู่บ้านของเราจะเจริญ ขอขอบคุณผู้ร่วมงานทุกท่าน และขอให้พวกเราพร้อมร้องเพลงสัญญาใจว่าเราจะร่วมกันดูแลและฝายของเราให้อยู่นานานที่สุด)ท่ามกลางการร้องเพลงที่ยืนเกาะไหล่เรียงกันโยกไปทางซ้าย ขวา บางคนยิ้มดีใจบางคนน้ำตาไหลมีการถ่ายภาพเป็นที่ระลึก หลังบทเพลงจบลงทุกคนช่วยกันปักป้าย เสร็จแล้วต่างคนก็แยกย้ายกันกลับบ้าน บ้างแต่วันแรกมาปักหลักปักค้าง บ้างมาแต่ตัว บางคนเต็มไปด้วยสัมภาระ ไม่นานทุกคนจากไปเหลือไว้แต่ป้าย ฝายประจวบใจ มีคนในชุมชนได้เวียนมาตรวจสอบความแข็งแรงอยู่เสมอ ผู้นำชุมชนก็ตรวจสอบเช่นกัน

พบว่าผลของกิจกรรมของการปลูกป่า และความแข็งแรงของฝาย อยู่เสมอเพราะเป็นฝายสร้างขึ้นใหม่ และรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้าน เพื่อสรุปความก้าวหน้าและผลของกิจกรรมต่าง ๆ ที่ชาวบ้านในชุมชนได้ดำเนินการร่วมกัน และได้มีการจัดทำบันทึกข้อตกลงและความเข้าใจร่วมกันร่างรัฐธรรมนูญของป่า จนมีมติยอมรับร่วมกัน จากการตรวจสอบพื้นที่ทางกายภาพ ผู้วิจัยพบว่า บริเวณหน้าฝายเริ่มมีความชื้นมากขึ้น ต่างกับก่อนที่ยังไม่มีการสร้างฝาย ฝายมีสภาพดี หลายจุดมีดินตะกอนทับถมบริเวณหน้าฝาย ฝายสามารถกักเก็บน้ำได้ดี น้ำไหลผ่านสันฝาย ฝายสามารถรับแรงดันน้ำหน้าฝายได้เกิดความชุ่มชื้นแก่ต้นไม้เล็ก ไม่ใหญ่ บริเวณหน้าฝายชาวชุมชนเชื่อว่าฝายจะช่วยเก็บน้ำไว้ใช้ทำเกษตรเพิ่มมากขึ้น จะมีนก มีปลา มีผักน้ำ เพราะว่าป่าสมบูรณ์

จากการศึกษาวิธีการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคะยางการป้องกันรักษาป่าต้นน้ำ การปลูกป่า การป้องกันป่าต้นน้ำ การดูแลรักษาป่าต้นน้ำ การใช้ภูมิปัญญาของชุมชนในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ

ผลการศึกษาการมีส่วนร่วมในการสร้างฝายชะลอน้ำโดยชุมชนบ้านหนองกองเหนือ พบว่าสามารถแบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ด้าน คือ ด้านการวางแผนด้านการดำเนินกิจกรรมด้านการรับผลประโยชน์และด้านการติดตามและประเมินผล มีรายละเอียดดังนี้

1. การวางแผน

ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการวางแผน ปกป้องหาหรือกับบุคคลในครอบครัว และเพื่อนบ้านในชุมชน รวมทั้งในการประชุมหมู่บ้าน โดยมีผู้นำชุมชนเป็นผู้นำชุมชน และตัวแทนที่ได้ไปศึกษาดูงานต่างพื้นที่เป็นผู้ให้ข้อมูลประกอบการวางแผนในการอนุรักษ์ป่า การสร้างฝายชะลอน้ำในชุมชน ประเด็นที่หาหรือได้แก่ ลักษณะพื้นที่ ที่เหมาะสมในปลูกป่าบริเวณป่าต้นน้ำ การสร้างฝายชะลอน้ำ รูปแบบของการปลูกป่า การสร้างฝายชะลอน้ำ และประโยชน์จาก การปลูกป่าการสร้างฝายชะลอน้ำ รวมถึงกำหนดการที่นัด วัน เวลา สถานที่ เครื่องมือ อาหาร น้ำดื่ม กำหนดหน้าที่ออกเป็น 6 ชุด ที่ได้รับมอบหมาย ชาวบ้านในชุมชนส่วน

ใหญ่มีความเข้าใจและเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม การดำเนินการสร้างฝายชะลอน้ำ ที่เริ่มต้นจากการมารับฟัง การวางแผนการปลูกป่า การสร้างฝาย เสนอความคิดเห็น และยินดีที่จะสละทรัพย์ ที่เป็น เงิน สิ่งของเพื่อ ส่วนรวม และร่วมแรงด้วย

2. การดำเนินการ

ดำเนินการปลูกป่าต้นน้ำ การสร้างฝายชะลอน้ำ โดยชาวบ้านในชุมชน ร่วมกับ รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาบ่อคำ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลนาบ่อคำ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ชุติรักษาความสงบเรียบร้อยหมู่บ้าน (ชรบ.) รวมทั้งสิ้นประมาณ 120 คน ร่วมกันทำพิธีเปิดการสร้างฝายชะลอน้ำแบบกึ่งถาวร ซึ่งการพิจารณาเลือกวัสดุที่ใช้ในการสร้างฝาย ชาวบ้านได้นำความรู้และประสบการณ์ที่ได้จากการไปศึกษาดูงานมาประยุกต์ใช้ ในการก่อสร้างจนแล้วเสร็จ พบว่า ได้ร่วมกันสมทบเงินเพื่อจัดซื้อวัสดุที่หาหรือสร้างเองไม่ได้ เช่น ปูนซีเมนต์ เหล็กตระแกรง ส่วนที่หาเองได้ก็ช่วยกันจัดการ เช่น ช่วยกันสละถุงใส่ทราย ช่วยกันบรรจุทราย(ได้รับการบริจาคจากบริษัท ทำขุนรามคอนกรีต โดยเจ้าอาวาสวัดหนองกองเหนือเป็นผู้ประสาน)ใส่ถุง แล้วเคลื่อนย้ายพันธ์ไม้ เครื่องมือ อุปกรณ์ ทรายจากที่ทำการผู้ใหญ่บ้านไปยังบริเวณที่จะทำการ ปลูกป่า ก่อสร้างฝาย ร่วมพิธีเบิกงาน(เปิดงาน)โดยปราชญ์ชาวบ้าน ได้ช่วยกันเลียงหินเพื่อสร้างฐานฝายลาดทับด้วยซีเมนต์ผสมทราย หิน เสริมเหล็กตระแกรงเพื่อกันปูนแตก และสร้างความแข็งแรงของฐานฝาย ได้ร่วมกันประกอบอาหารมื้อเที่ยง ที่เตรียมมาจากบ้าน ทุกคนนำมารวมกัน แล้วมีแม่บ้านได้ช่วยกันจัดให้เป็นอาหารมื้อเที่ยง รับประทานร่วมกัน มีร้านค้าในชุมชนบริจาคน้ำดื่ม น้ำแข็ง ขนมหวาน ซาลาเปา เนื้อหมูสดวันละ 10 กิโลกรัมเพื่อใช้ประกอบอาหาร การดำเนินกิจกรรมร่วมกัน มีการใช้เครื่องเสียง เปิดเพลงเร้าใจในจังหวะที่สนุกสนาน สัมผัสความเหน็ดเหนื่อย เมื่อยล้า ใช้เวลา 4 วันก็ได้ฝายชะลอน้ำตามที่วางแผนไว้ ได้สังเกตใบหน้า และรอยยิ้มของชาวชุมชนที่บ่งบอกถึงความพึงพอใจในผลงานของชุมชนเองที่จัดการเองได้เพื่อแก้ปัญหาเรื่องน้ำได้โดยชาวชุมชน

หลังจากการสร้างฝายชะลอน้ำแล้วเป็นเวลา 1 สัปดาห์ พบว่าบริเวณหน้าฝายมีน้ำ และไหลรินข้ามสันฝาย (ส่วนที่เป็นร่องรินไหล) น้ำที่กักเก็บได้สามารถนำไปประโยชน์ จากกิจกรรมที่เกิดขึ้นของชาวชุมชนได้รับความรู้ ได้ประสบการณ์ นำน้ำไปใช้ในการบริโภคอุปโภคเพื่อการเกษตร เป็นแหล่งท่องเที่ยว เป็นเรียนรู้ต้นแบบของชุมชนอื่นที่เข้ามาดู มาศึกษา โดยผู้ใหญ่บ้านหนองกองเหนือเป็นผู้ให้ความรู้ แนะนำได้ร่วมกันระดมเงินเพื่อจัดซื้อวัสดุที่หาหรือสร้างเองไม่ได้ เช่น ปูนซีเมนต์ เหล็กตระแกรง ส่วนที่หา

3. ประโยชน์ต่อชุมชนบ้านหนองกองเหนือ

น้ำเพื่อการเพาะปลูก นับวันชุมชนยังมีความต้องการน้ำมาก ชาวบ้านหนองกองเหนือ มีฝายชะลอน้ำที่ประโยชน์ไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ได้นำใช้ น้ำในชุมชนประโยชน์ในการบริโภค อุปโภค การใช้ไม่ขาดแคลนน้ำทำเกษตรในช่วงฤดูแล้ง มีแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ของชุมชนในการดำรงชีวิตในด้านการเกษตร การอุปโภค บริโภคที่เกิดจากกิจกรรมการอนุรักษ์ป่า การสร้างฝาย และนำน้ำไปบริหารจัดการหรืออาจจะจัดตั้งเป็นองค์กรจัดการน้ำ ประชาชนยังได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐ และเอกชน รวมถึงการแสดงออก ความสามารถของคนในชุมชนที่สามารถสร้างฝายชะลอน้ำได้ ในพื้นที่ชุมชนบ้านหนองกอง

เหนือได้ด้วยวิธีคิดและภูมิปัญญาของคนในชุมชนเหมาะกับสภาพพื้นที่ในชุมชน ความสามารถของชุมชนในการแก้ไขปัญหาวิกฤติการขาดแคลนน้ำใช้ในการเกษตรของชุมชนบ้านหนองกองเหนือ

หลังจากการสร้างฝายชะลอน้ำแล้วเป็นเวลา 1 สัปดาห์ พบว่าบริเวณหน้าฝายมีน้ำ และไหลรินข้ามสันฝาย (ส่วนที่เป็นร่องรินไหล) น้ำที่กักเก็บได้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ จากกิจกรรมที่เกิดขึ้นของชาวชุมชนได้รับความรู้ ได้ประสบการณ์ นำน้ำไปใช้ในการบริโภค อุปโภค เพื่อการเกษตร เป็นแหล่งท่องเที่ยว เป็นเรียนรู้ต้นแบบของชุมชนอื่นที่เข้ามาดู มาศึกษา โดยผู้ใหญ่บ้านหนองกองเหนือเป็นผู้ให้ความรู้ แนะนำ

4. การติดตามและประเมินผล

การติดตามและประเมินผลหลังจากผ่านกระบวนการสร้างฝายชะลอน้ำเสร็จ ชาวบ้านในชุมชนหมู่ที่ 10 บ้านหนองกองเหนือได้มีการตรวจสอบความแข็งแรงของฝาย รับฟังความคิดเห็นของชาวบ้าน เพื่อสรุปความก้าวหน้าของกิจกรรมต่าง ๆ ที่ชาวบ้านในชุมชนได้ดำเนินการร่วมกัน และได้มีการจัดทำบันทึกข้อตกลงและความเข้าใจในร่างรัฐธรรมนูญชุมชน พบว่าบริเวณหน้าฝายมีความชุ่มชื้นมากขึ้นกว่าก่อนที่จะมีการสร้างฝายบริเวณหน้าฝายเริ่มมีตะกอนที่ไหลมากับน้ำฝายยังคงกักเก็บน้ำได้ดีและสามารถทนแรงดันของน้ำได้จากการรายงานของชุดรักษาความสงบประจำหมู่บ้าน (ชรบ.) และผู้รับสัญญาณจากกิจกรรมสร้างฝาย ชาวบ้านเชื่อกันว่าเมื่อมีน้ำแล้วก็จะช่วยในการทำเกษตรได้ดีขึ้นเชื่อว่าในฝายจะมีปลา มีปู โดยรอบฝายจะมีนกที่มากอาศัยน้ำเพื่อดื่มกิน และมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ผลลัพธ์การสร้างฝายชะลอน้ำจากการมีส่วนร่วมของประชาชน ภาครัฐ และภาคเอกชน เพื่อแก้วิกฤติการขาดแคลนน้ำโดยชุมชนบ้านหนองกองเหนือ จากการสร้างฝายชะลอน้ำชุมชนบ้านหนองกองเหนือเป็นการช่วยคืนความชุ่มชื้นให้กับผืนป่าต้นน้ำคลองคเคยง ทำให้ชุมชนมีน้ำใช้ตลอดทั้งปี ส่งผลให้ชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สามารถต่อยอดไปสู่การสร้างอาชีพ สร้างรายได้ ประชาชนสามารถใช้ประโยชน์จากการสร้างฝายชะลอน้ำอย่างคุ้มค่าและรู้เห็นถึงความสำคัญของทรัพยากรที่มีอยู่ สิ่งที่สำคัญที่สุด คือประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการสร้างฝายชะลอน้ำและรักษาทรัพยากรในพื้นที่ โดยการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม โดยการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ รู้คุณค่าของทรัพยากรที่มีและหวงแหน ตลอดจนมีการปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดูแล อนุรักษ์ป่า ตั้งแต่การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำโดยชุมชน โดยการสร้างฝายชะลอน้ำเพื่อแก้วิกฤติการขาดแคลนน้ำ ซึ่งโดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ภาครัฐ และภาคเอกชน ได้ผลลัพธ์ดังนี้

1. ชุมชนได้ฝายชะลอน้ำที่มีประสิทธิภาพและไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์
2. ชุมชนมีน้ำใช้เพื่อทำการเกษตรในช่วงฤดูแล้งอย่างเพียงพอต่อความต้องการ
3. เกิดแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ในชุมชน

การมีส่วนร่วมการสร้างฝายชะลอน้ำดังกล่าว เป็นการช่วยให้ป่าต้นน้ำอุดมสมบูรณ์ นำพาความชุ่มชื้นให้ป่าต้นน้ำของชุมชน ซึ่งในอนาคตทางชุมชนก็ได้ร่วมกันวางแผนที่จะจัดระบบน้ำอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้มีน้ำใช้ทำการเกษตรอย่างพอเพียงในอนาคตอีกด้วย ซึ่งตรงตามแนวทางพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช “หาน้ำให้ได้ เก็บน้ำไว้ใช้ และใช้น้ำให้เป็น” ซึ่งจะทำให้ป่าต้นน้ำของชุมชนยังคงอยู่คู่กับชุมชนตราบนานเท่านาน

อภิปรายผลการวิจัย

สภาพพื้นที่ป่าต้นน้ำคลองคะยางในอดีตอุดมสมบูรณ์ ก่อนปี พ.ศ. 2500 เต็มไปด้วยป่าดิบที่มีไม้ขึ้นปกคลุมหนาแน่น เป็นทุ่งป่าไม้สนอยู่ส่วนบนสุดยอดเขา รองลงมาเป็นไม้เบญจพรรณ ด้านล่างเป็นป่าดิบแล้ง จากบนยอดเทือกเขาสนามเพรียงจนถึงพื้นลาดราบเชิงเขาเป็นที่ก่อกำเนิดแหล่งน้ำสองสาย สายหนึ่งเรียกสายน้ำคลองวังชมพู ซึ่งไหลลงพื้นราบไปทางตำบลเพชรชมพู อำเภอโกสัมพีนคร จังหวัดกำแพงเพชร และอีกสายไหลลงไปทางหมู่ที่ 10 บ้านหนองกองเหนือ ตำบล นาบ่อคำ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร

จากการวิจัยในครั้งนี้ พบว่าชาวชุมชนมีความสนใจในการร่วมการอนุรักษ์ ป่าต้นน้ำคลองคะยาง เข้าใจและตระหนักเห็นถึงความสำคัญของป่าต้นน้ำ เป็นอย่างมาก พบเห็นชาวชุมชนเข้าร่วมประชุม ประชาคมของชุมชน การทำกิจกรรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำร่วมกันด้วยการปลูกต้นไม้ ที่เป็นต้นกล้า เป็นเมล็ด การยิงเมล็ดพันธุ์ การร่วมแรงร่วมใจกันในการจัดทำฝายกั้นน้ำที่มีทั้งพระภิกษุ ผู้สูงอายุ ผู้นำชุมชน พ่อบ้าน แม่บ้าน เด็กเล็กและเยาวชนร่วมกิจกรรมเป็นจำนวนมาก มีผู้นำท้องถิ่นร่วมให้กำลังใจ ประชาชนที่มีความรู้ความเข้าใจและมีประสบการณ์ ได้นำพาการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ประชาชนเห็นถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ ดังจะเป็นได้จากการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคะยาง ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคะยาง โดยชุมชนบ้านหนองกองเหนือประสบความสำเร็จในระดับหนึ่งแต่ก็ควรจะมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

จากการติดตามผลการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวข้างต้นเป็นระยะหนึ่งพบว่ามีความเปลี่ยนแปลงในทางที่ตั้งเป้าประสงค์ไว้บ้างคือการมีน้ำที่หน้าบริเวณฝายที่ร่วมกันสร้างขึ้น ความสมบูรณ์เริ่มกลับมา สีหน้าและพฤติกรรมการแสดงออก การทักทายผู้วิจัย การวิพากษ์ การสนทนาของชาวชุมชน (จากการสังเกต) ซึ่งแตกต่างจากอดีต ที่ป่าต้นน้ำคลองคะยางทำให้เกิดภาวะแล้งจัด ไม่มีน้ำ นาก็ทำไม่ได้ ทำให้มีการหนีออกจากหมู่บ้านไปหางานทำที่อื่นกันหมด และ ปล่อยให้เด็กที่ไม่สามารถติดตามได้เพราะติดเรียน และให้คนชราเฝ้าอยู่ในชุมชนเพื่อจัดหาอาหารให้เด็ก ต้นไม้ตามภูเขา พืชสวน พืชไร่ ยืนต้นล้มตายไปเป็นจำนวนมาก ทำให้ผู้ใหญ่บ้านนึกถึงคำพูดและเขียนไว้กับไม้กระดาน ซึ่งปัจจุบันไม่อยู่แล้วและเสียดายไม่คิดว่าเหตุนี้จะเกิดได้ ถ้ากระดานแผ่นนี้ยังอยู่ทุกคนคงจะคิดได้ ในครั้งที่ “พ่อใหญ่” (ผู้ใหญ่คนแรกผู้เป็นลุง) พูดในพิธีเปิดโรงเรียนว่า “คนเอ๋ยคนมามาก ป่าเหลือน้อย ปลาในน้ำในคลอง ต้องลดลง อยากรอยู่คง ต้องคงป่า ให้ค่าคง ถ้าน้ำมาป่าคง คงอยู่ดีมีสุขเอ๋ย ซึ่งคำพูดที่เป็นกลอนนี้คงทำให้ชาวชุมชนหวนคิดถึงอดีตเลยคิดต้องร่วมกิจกรรมที่จะทำให้ชุมชนมีความสุขดังเดิม

พบว่าจากปัญหาข้างต้น ผู้นำและชาวชุมชนเริ่มตระหนักถึงผลแห่งการทำลายผืนป่าต้นน้ำ ที่เป็นแหล่งต้นน้ำหล่อเลี้ยงชุมชน จึงได้ร่วมกันออกกฎชุมชนห้ามตัดไม้ทุกชนิด ห้ามหาประโยชน์จากป่าเพื่อการค้า เว้นแต่เพื่อยังชีพตามฤดูกาลและให้มีการปลูกป่า บวชป่า เพื่อให้ธรรมชาติกลับมาเป็นสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์อย่างอดีต ด้วยจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากจำนวนผืนป่าที่มีอยู่ 650 กว่าไร่ อยู่ในเขตชุมชนและคาบเกี่ยวกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่ามีจำนวนลดลง มีการบุกรุกป่าเพื่อสร้างที่ทำกิน ที่อยู่อาศัยเพื่อสร้างรายได้ และสถานะทางสังคม ระบบนิเวศและความสมดุลทางธรรมชาติสูญเสียไป เกิดภัยแล้งการเกษตรไม่มีน้ำใช้ไม่มั่นคงยั่งยืนอีกต่อไปเพราะการขาดน้ำ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการปฏิบัติ

1.1 ควรมีการส่งเสริมการมีส่วนร่วม การปลูกพืชที่มีความหลากหลายในป่าให้มากเท่าที่จะทำได้ ที่เป็นไม้สาม ประโยชน์ คือ ไม้ที่กินได้ ไม้ใช้สอย ที่ใช้สร้างบ้าน ทำฟืนเชื้อเพลิง สุดท้ายเป็นไม้ที่สร้างความชุ่มชื้นในผืนป่า ในชุมชน เพื่อเป็นที่ยึดของสัตว์และสรรพสิ่ง เพื่อความสมบูรณ์ระบบนิเวศให้แก่คนในชุมชน รวมถึงส่งเสริมให้ชาวชุมชนในพื้นที่ อนุรักษ์พันธุ์พืชไว้ เพื่อป้องกันการสูญพันธุ์ของพันธุ์พืช รวมถึงควรให้หน่วยงานภาครัฐ ที่มีองค์ความรู้ ความเชี่ยวชาญในด้านการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวและมีการบริการเพื่อเป็นรายได้เสริมด้านบริการของชุมชน

1.2 ควรการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นวิธีที่ควรดำรงคงไว้ในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคะยาง และสิ่งสำคัญที่สุด ก็คือ ความเป็นเจ้าของ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนในพื้นที่ ต้องร่วมมือกันอย่างต่อเนื่อง

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1. ควรมีการศึกษาจากผู้เกี่ยวข้องทั้งหมดเพื่อให้ทราบถึงประเด็นการวิจัยที่คนในชุมชนต้องการที่จะอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ พืชพันธุ์ สัตว์ป่า ฯลฯ ในหลาย ๆ ด้าน

2.2 ควรศึกษาปัจจัยความสำเร็จของชุมชนบ้านหนองกองเหนือ ในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคะยาง

2.3 ควรศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคะยาง

บรรณานุกรม

- บุญลือ อ่องตัว. (2552). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในเขตอุทยานแห่งชาติ
ถ้ำปลา น้ำตกผาเสื่อ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เพชรอำไพ มงคลจิระเดช และคณะ. (2557). กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ในแผนฟื้นฟู
อนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธารและป่าชุมชนเขื่อนศรีนครินทร์ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย,
Veridian E-Journal, Silpakorn University ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 เดือนมกราคม-เมษายน 2557.